

Ганна МАРТИНОВА

СТАТИЧНЕ Й ДИНАМІЧНЕ У ФОНЕТИЧНІЙ І ФОНОЛОГІЧНІЙ СИСТЕМАХ ПІВНІЧНИХ СЕРЕДНЬОНАДДНІПРЯНСЬКИХ ГОВІРОК

У статті визначено статичні й динамічні елементи північних середньонаддніпрянських говірок у часовому вимірі та в мовному просторі, що засвідчує особливості формування цих говірок.

Ключові слова: *середньонаддніпрянський діалект, північні середньонаддніпрянські говірки, статичні явища, динамічні елементи.*

Специфіку української діалектології кінця ХХ – початку ХХІ ст. становить прагнення якнайповніше представити різні структурні рівні говорів української мови, проаналізувати властиві їм тенденції розвитку, виявити їхню ареальну поведінку. Наявність Атласу української мови (АУМ), регіональних атласів, великого за обсягом і значущістю фактичного матеріалу дають змогу досліджувати не лише типові явища діалектних систем і специфіку їхнього функціонування, а й такі елементи, що „виявляють динаміку розвитку, внутрішні тенденції постійного руху живого організму діалектного мовлення”¹.

В українській діалектології вироблено два основні підходи до вивчення статичної й динаміки говірок. Перший із них полягає у виявленні диференційних рис діалектів в історичному розвитку шляхом аналізу різночасових свідчень (сучасних дослідникові фактів, матеріалів місцевих писемних пам’яток, лексикографічних джерел, окремих праць тощо²). В останні десятиліття вчені прагнуть розглядати статичне й динамічне з позицій лінгвістичної географії в синхронному одночасовому вимірі в мовному просторі³,

¹ Коць-Григорчук Л. Лінгвістично-географічне дослідження українського діалектного простору: Монографія. – Нью-Йорк – Львів, 2002. – С. 77.

² Докладніше див. за: Глуховцева К.Д. Динаміка українських східнословобожанських говірок: Монографія. – Луганськ: Альма-матер, 2005. – С. 17-18.

³ Коць-Григорчук Л. Лінгвістично-географічне дослідження українського діалектного простору: Монографія. – Нью-Йорк – Львів, 2002. – С. 70-84; Костів О. Статичне й динамічне у визначенні ареалу обниження наголошених голосних переднього ряду // Діалектологічні студії. 1 Мова в часі і просторі: Збірник на пошану Дмитра Гринчишина / Відповідальні редактори П. Гриценко, Н. Хобзей. – Львів: Інститут українознавства імені І. Крип’якевича НПН України, 2003. – С. 213-221; Глуховцева К.Д. Динаміка українських східнословобожанських говірок: Монографія. – Луганськ: Альма-матер, 2005. – 591 с.

зокрема „з уваги на наявність в діалектному матеріалі закономірного й випадкового, врівноваженого та врівноважуваного, а то й зовсім лабільного”⁴. На думку Л.Г. Коць-Григорчук, уже сам просторовий фільтр, що діє в лінгвогеографічному зображенні діалектних рис, сприяє виділенню того, що „добре картографується”; утворює однорідні ареали, і того, що „картографується погано”, репрезентуючи відповідно виразні й невиразні протиставлення на карті. Перші статичні елементи мови дослідниця називає явищами, а другі – тенденціями, які кваліфікує як узагальнені закономірні одиниці її динаміки мови⁵. Упровадження цього прийому дослідження мовної динаміки говірок стало можливим завдяки наявності АУМ та регіональних атласів, адже, з одного боку, свідчення великих ареалів дають змогу з’ясувати ступінь вияву явища в діалектному континуумі, а з іншого – частоту вияву картографованих елементів за окремими мовними позиціями найкраще представлено в окремих говірках. Регіональне дослідження дає змогу простежити за реалізацією динамічних елементів у конкретних говірках, у мовленні різних респондентів із залученням статистичних підрахунків, визначити територію поширення, послаблення чи інтенсифікацію тенденції⁶.

Мета статті – визначити статичні й динамічні елементи у фонетичній і фонологічній системах північних середньонаддніпряньських говірок, проаналізувати особливості їхнього функціонування в часі й просторі.

Дескриптивне вивчення фонетики й фонології середньонаддніпряньського діалекту південно-східного наріччя української мови, яке було поєднано з лінгвогеографічним аналізом, дозволило виявити типові явища його центральної й периферійних зон та особливості, що демонструють взаємодію різнодіалектних елементів, їхню „вібрацію” на периферії досліджуваного ареалу⁷. Статичні явища, що утворюють суцільні ареали, засвідчують єдність середньонаддніпряньського діалектного континууму, тоді як риси, які формують острівні мікроареали чи розвинулися в його периферійних говірках, є наслідком історичного розвитку говору, багатомісних міграційних рухів населення.

Північні середньонаддніпряньські говірки виявляють виразну спільність фонологічної і фонетичної систем із центральними: 12 із 14 характерних особливостей середньонаддніпряньського діалекту

⁴ Коць-Григорчук Л. Лінгвістично-географічне дослідження українського діалектного простору: Монографія. – Нью-Йорк-Львів, 2002. – С. 70.

⁵ Там же... – С. 70-71.

⁶ Див.: Мартинова Г. Середньонаддніпряньський діалект. Фонологія і фонетика: Монографія. – Черкаси: Тясмин, 2003. – С. 74-86, к. 14.

⁷ Докладніше див: Мартинова Г. Зазначена праця ... – С. 253-276; 279-313.

мають у говірках обох зон однакову реалізацію і лише вияви двох із них є відмінними в окремих позиціях, засвідчуючи збереження в північних середньоаддніпрянських говірках окремих елементів поліської діалектної системи, зокрема це особливості реалізації /i/ різного походження та опозиції /p/ : /p'/ у середині слова⁸ (див. табл. 1).

Особливості вокалізму північних середньоаддніпрянських говірок чітко репрезентовано на синтетичних картах „Структури наголошеного вокалізму”, „Структури ненаголошеного вокалізму”, де скартографовано не тільки систему статичних явищ, притаманних цим говіркам, а й тенденцію до урівноваженої артикуляції виявів фонем /i/, /и/ та /e/. Крім звуженої артикуляції фонем /e/ (←[и], [и^с], [и^л]) та зрідка обниженої /и/ (←[и^с]), функціонують звуки [i], [i^л], [и], що репрезентують в окремих наголошених і ненаголошених позиціях фонемі /i/, /и/. Зокрема, структурну організацію голосних у підсистемі наголошеного вокалізму /i/, /и/, /e/, /y/, /o/, /a/ в північних середньоаддніпрянських говірках ускладнюють архіфонемі <i_и>, <и>, що нейтралізують протиставлення /i/ : /и/ в кількох позиціях слова (ініціальній, зрідка в середині та в кінці слова) незалежно від наголошеності / ненаголошеності. Так, репрезентантами /i/ в ініціальній позиції можуть бути [и], [и^л], [и]: *иний, ин'їй, иниий, иначий, иней, инай, индик, и'н'їй, і'н'їй, і'ниий, искра, искрит', искриць'а, Ил'кова, инвал'їд* тощо, проте ці явища мають нерегулярний характер. Зменшення функціонального навантаження /i/ в північних середньоаддніпрянських говірках також зумовлене тим, що в них *і, *о, *е, зрідка *ѣ не завжди рефлексує звук [и]. Це засвідчено в прийменниках, префіксах *пид-, оби-, оди-, зи-, рози-*: *пид'нар, пид'бокoм, пид'голови, пид'ноги, пид'ном, пидн'їмайу, пидогр'їиши, пидпарии, пид'ходить', п'їдийшло, п'їд'лиў*, зрідка в середині слова: *ри(т')л':а, рил'а, симй(н')а, семн'а, семй(н')ї, на'семйу, попи(е, е'')л, позри(е, е'')б, роўчак, сподниц'а, стул'ец', стул'чик, пошла*, у закінченнях іменників 3 відміни у род., дав., місц. в. одн., іменників жініч. р. з основою на шиплячий у род. в. одн. та наз. в. мн., прикметників і займенників у наз. в. мн.: *п'ражи, гроши, воши, д'їжи, миши, уши, очи, з'ночи, д'їжи, соли, сов'їсти, радости, п'лоскони, пам'їати, смерти, з'осини, таки гарци, кисли гурки, миски вилики, полиўйани, с'їл'с'ки, руки золоти, мениши брати, гроши добри, р'їони, ноги пухли*. Перерозподіл функціонального навантаження фонем /i/ та /и/, зрідка /e/, /o/, /y/, виникнення архіфонем <i_и>, <и> відбувається переважно в північній смузі середньоаддніпрянських говірок, а в окремих словах (*ин'їй, индик, соли*) на всій території

⁸ Докладніше див: Мартинова Г. Зазначена праця ... – К. № 49, 50, 51.

досліджуваного ареалу (к. 9)⁹. На реалізацію /i/ звуком, середнім між [и] та [i], у говірках Переяслав-Хмельницького й Бориспільського р-нів на Київщині (північних середньонадніпрянських і перехідних середньонадніпрянсько-поліського типу) указував В.М. Брахнов¹⁰. У типово поліських говірках давні *i, *и репрезентує голосний переднього ряду високого ледь обниженого підняття [i^u], [i^l], причому перший з них властивий говіркам більш північних районів Правобережного Полісся, а другий – більш південним¹¹ [264, 90-93]. На таку ж реалізацію /i/ в поліських говірках вказув А.М. Залеський, проаналізувавши матеріали Атласу української мови¹². Тому, очевидно, наявність у північних середньонадніпрянських говірках голосних [и], [и^l], [i^u], які зменшують функціональне навантаження /i/, зумовлена сусідством цих говірок зі східнополіським і середньополіським діалектами північного наріччя.

Північну зону середньонадніпрянських говірок відмежовує 18 ізофон, які згруповано в три пасма, що відображають зону вібрації поліських і середньонадніпрянських елементів, що виникла упродовж багатовікової взаємодії суміжних діалектів. Поширення ізоглос у кожному пасмі має різний характер: невеликі незамкнені ареали крайнього північного пасма репрезентують окремі явища поліського типу і тенденцію до їх згасання в говірках Кагарлицького, Миронівського, Переяслав-Хмельницького р-нів Київської обл., Золотоніського, Драбівського р-нів Черкаської обл., Гребінківського, Лубенського р-нів Полтавської обл.¹³ Ізоглоси центрального й південного пасом окреслюють ареали рефлексів *o, *e, *ě, *[^] в різних позиціях і окремих словоформах, засвідчуючи „бродіння” мовних фактів (термін Л.М. Коць-Григорчук), поширене на Правобережжі Дніпра до р. Росі, а на Лівобережжі до впадіння р. Сули в Дніпро.

Зіставлення матеріалів АУМ, свідчень окремих праць із результатами регіонального картографування, яке репрезентує географію окремих конкретних словоформ із виявами *o, *e, *ě в

⁹ Тут і далі вказівки на карти і нумерацію говірок подано за зазначеною працею Г. Мартинової.

¹⁰ Брахнов В.М. Характерні особливості трьох населених пунктів на Бориспільщині // Діалектологічний бюлетень. – Вип. 2. – К.: Вид-во АН УРСР, 1951. – С. 23.

¹¹ Назарова Т.В. Некоторые особенности вокализма украинских правобережнополюских говоров // Полесье (Лингвистика. Археология. Топонимика): Сборник статей / Отв. ред. В.В. Мартынов, Н.И. Толстой. – М.: Наука, 1968. – С. 90-93.

¹² Залеський А.М. Діалектна основа фонологічної системи сучасної української літературної мови // Українська літературна мова у її взаємодії з територіальними діалектами / Відп. ред. М.А. Жовтоброух. – К.: Наукова думка, 1977. – С. 61-65.

¹³ Мартинова Г. Зазначена праця ... к. 49

сучасних північних середньонаддніпрянських говірок, дає підстави стверджувати, що лише в крайніх північних говірках досліджуваної зони збереження звуків [o], [e] (<*o, *e) ще можна вважати тенденцією. Про це свідчать результати регіонального картографування, де представлено голосні [o] на місці *o у дво- і трискладових словах: *роу'чак, ровец', роу'чки, роу'чак* // *р'іу'чак, костки, костки* // *к'іст'ки, л(л')астоу'ка, пошоу', пошл(л')а* (к. 10), *сподниц'а, пир[о]жок, зв[о]здок, сподниц'а* // *сп'ідниц'а* (див. к. 8). Однак сила тенденції незначна, про що свідчать статистичні підрахунки, здійснені за матеріалами зв'язних текстів, які є наслідком відтворення фонозаписів. Зокрема звук [o] (<*o) ще досить виразно виявляється в мовців старшого покоління в кількох крайніх північних середньонаддніпрянських говірках: *напри'конц'і, вос'ім, антоноу'ка, одвизти, у'Гриб'онц'і, у'Тарасоу'ц'і, воїни, у'о'кно, у'о'конце, конц'і, кончи'у, пошл'а* // *п'ішл'а, пошл'и, пирожки, воз'му, доїде, пошоу', ноч'у, покоїна* (19 випадків у говірці 24), *Л'і'воноу'ка, Антоноу'ка, Обухоу', позна'у, споїмалис'а, Сидор, сподниц'і, воїни, угол'а, жонки, Роздво, подожди* (12 випадків у говірці 11), *ко'нец', на'конц'і, ножски, пирид'Роздвом, одходил'о, пирожки, пирожками, але пир'іг, пир'іжок, по'том, пошоу', зродн'і і р'ідн'а, доїшл'и* (11 випадків у говірці 11), *одбул'и, доїшл'о, пошоу', пошл'а, конц'і, двоїуродна, вечор, одчи'нл'а, пошл'а, кончил'ас'* (10 випадків у говірці 17), *пошоу' на'воїну, сподниц'і, пошл'а, троїко, кончик, за'колце, ни'жал'осл'ива, вечор* (9 випадків у говірці 15), *жонками, Ликс'іюу'ц'і, п'ішл'а* // *пошл'а, у'Гриб'йонку, сподниц'і, одривал'и* (6 випадків у говірці 1). Як бачимо, звук [o] (<*o) засвідчено переважно в закритих складах у ненаголошеній позиції в префіксах, коренях та суфіксах слів, проте трапляються й словоформи, де цей звук наявний у наголошеній позиції: *троїко, кончил'ос, кончик* (17), *у'Гриб'онц'і, кончи'у, доїде, ноч'у, покоїна* (24), *спокоїна, кон'а* (15) тощо. Функціональне навантаження звука [o] (<*o) незначне, оскільки він може перебувати у відношеннях вільного варіювання із звуком [i] в цих же позиціях¹⁴, до того ж у значній частині навіть північних середньонаддніпрянських говірок [o] виявляється спорадично, лише в окремих формах: *жонки* (1, 7, 11, 24, 48, 49а, 50, 52, 53), *вос'ім, відкрило* (31–33, 121), *родн'а, Роздво, кос'т'і* (4), *ко'лочки, Йаков, розд'ан'і* (22), *мосточок, кончили* (31), *мостка, роу'чак,*

¹⁴ На цю особливість указували й інші дослідники північних середньонаддніпрянських говірок: Брахнов В.М. Говори Переяслав-Хмельницького р-на на Київщині: Автореф. дис. ... канд. філол. наук / АН УССР. Отделение общественных наук. – К., 196. – С. 3-4; Варченко І.О. Фонетичні зміни в одній західнополтавській говірці // Українська діалектологія і ономастика / Ред. К.К. Цілуйко. – К. : Наукова думка, 1964. – С. 15-16.

вечор, стол'ниці'а, спод'ниці'а // сп'ідниці'а (38), поїшоу, поїшла (39), старос'т'у, Розд'ва (48), спокоїна (49_a), сирот, горко (50), вос'ім, конч'і, в'цон (51), кон:а, сто'жок (59), пошла (68), я'гадо'док (85), конч'ил'а, вос'ім (88), мосток, Розд'ва (89), колочки (105), ос'миро (152). У кількох північних середньонаддніпрянських говірках паралельно з [і] в слові *вечір* функціонує звук [о] (<*е): *вечор* // *веч'ір* (3, 4, 14, 20, 45, 65, 67, 68, 69, 52, 53) (див. к. 8). Слід відзначити, що в мовленні старшого покоління збереження [о] (<*о) в окремих словоформах є досить стійким, про що свідчать приклади, записані в говірках сіл Хоцьки, Пологи-Вергуни, Виповзки Переяслав-Хмельницького р-ну Київської обл., Піщане, Гельмязів, Прохорівка Золотоніського р-ну Черкаської обл.: *Розд'во, родня, спод'ниція, дзвон'иція, жон'ки, кост'ки, пойд'у* (але й *п'іду*), *пошов, пошла, -о, -и, хутор, Х'ведор, Спасовка, Пилиповка* і хуторах Максимівка (Писарщина) Гребінківського р-ну та Салівка Пирятинського р-ну Полтавської обл. майже століття тому: *вечор, окно і вікно, овця і вівця, ластовка, Ны'чыпор, Х'ведор, ялівка* (частіше *яловка, пойд'у, п'іду, поїде, хутором, хуторки* (написання прикладів збережено за оригіналом) :

У північних середньонаддніпрянських говірках, окреслених центральними й крайніми південними ізоглосами, помітна тенденція до збільшення функціонального навантаження /і/ й відповідно зменшення кількості словоформ із [о] (<*о), причому в частині говірок виявляється одна чи дві з поданих словоформ і тільки в мовленні представників старшого покоління говірок – *зв[о]з'док, сп[о]д'ниці'а* (5), *зв[о]з'док, пир[о]ж'ок* (13, 27, 30-33, 57, 58, 69-71, 78, 81-86, 109, 110, 162, 218-220, 260, 261, 308, 338, 341-344), *пир[о]ж'ок* (35, 36, 37, 127), *зв[о]з'док* (51, 93, 121-123, 128) (к. 11). Як бачимо, тенденція до реалізації *о звуком [о] втрачає силу, оскільки лише в крайніх північних середньонаддніпрянських говірках ще зберігає характер регулярного явища, тоді як у центральній і південній смугах цих говірок збільшується функціональне навантаження звука [і], а словоформи з [о] трапляються зрідка, набувають лексикалізованого вжитку.

Спорадичні випадки давньої рефлексії *е та *ѣ яскраво репрезентують тенденцію до її занепаду. Так, звуки [e], [e^u] на місці *е в закритому ненаголошеному складі: *none(e^u)л, погрe(e^u)б* засвідчені в кількох говірках Переяслав-Хмельницького р-ну та одній Миронівського р-ну Київської обл., причому варіанти *noneл, погрeб* зафіксовано лише в одній говірці (6), а ще в чотирьох виявлено *none^uл, погрe^uб* (19, 44, 46, 15). У інших говірках північної зони функціонують варіанти *noneл, погрeб* (к. 8), де виникнення [и] пояснюємо історико-фонетичними причинами

¹⁵ Ганцов В. Діалектологічна класифікація українських говорів (з картою). – К.: УАН, 1923. – С. 20-21.

розвитку середньонаддніпрянських говірок¹⁶. Звуки [e], [и] також засвідчено на місці *ѣ в лексемі с'ім'я: *сем'ї(н')а* (14, 39, 35, 41, 42), *сим'ї(н')а* // *сем'ї(н')а* (37), *семн'ї* (1, 28, 30, 48, 49а, 50, 52), де вони є ненаголошеним рефлексом *ѣ (пор. у наголошеній позиції *сем'ї(н')і* (34), *сем'ї* (37), *семн'ї* (109), *на^сем'їу* (102)) (к. 4). На нашу думку, ці випадки засвідчують трансформацію [e] (<*e, *ѣ) → [e^u] → [и^e] → [и]: *попел* → *попел^u* → *попел(е^u)л* → *погриб*; *погреб* → *погре^eб* → *погри^eб* → *погриб*; *сем'ї(н')а* → *се^uм'ї(н')а* → *си^eм'ї(н')а* → *сим'ї(н')а* під впливом системи середньонаддніпрянського говору, де така зміна ненаголошеного [e] є типовою.

Виразною рисою північних середньонаддніпрянських говірок є й боротьба ще двох тенденцій – до руйнування та до збереження давнього фонологічного протиставлення /р/ : /р'/ у середині слова. У центральних середньонаддніпрянських говірках засвідчено збереження цієї опозиції, тоді як північні середньонаддніпрянські говірки за особливостями її репрезентації диференційовано на два типи Б² та Б³ (к. 26). Говіркам типу Б² властиве збереження протиставлення /р/ : /р'/ перед [а], тоді як перед [у], а зрідка й [о] воно зазнає руйнування: *бур'аки*, *зап'раг'ли*, *р'адно*, *п'рамо*, *пров'ір'ал'а*, *гор'а*, *Мотр'а*, *їтр'ох*, *п'радка*, *вир'адил'а*, хоч *на^жару*, *виору*, *сикритаром* (11), *др'апак*, *бур'ак*, *п'расти*, *р'аднами*, *вар'ат*, *кур'ачи*, *кор'ак*, але *зап'аруйе*, *виваруйим*, *пови'орувал'и* (12), *зап'ражу*, *пиригор'айут*, *п'рамо*, *тр'ас'ц'а*, *р'атуїте*, але *зап'ару*, *по^дручку*, *за^баїструка* (17). Форми з диспалаталізованим [р'] спорадично функціонують у говірках типу Б³, хоч опозиція /р/ : /р'/ реалізована в них послідовно в усіх позиціях. Так, поряд із *кур'ач'іх*, *гр'аз'і*, *р'адишком*, *р'адно*, *в'ітр'ана*, *бур'аки*, *спр'агаліс'а*, *п'расти* фіксуємо *пови^черайиши*, *на^л'ікара*, *л'ікаром*, *до^бондара*, *вару*, *куру* (43), *господар'увал'и*, *п'радімо*, *п'ражу*, *бур'аки*, *бл'агодар'а*, *п'рамо*, *р'адно*, *тр'ох*, *на^вар'ат*, *р'атуїте*, *нар'ад*, але *пови^чераї*, *ви^чера*, *вару* (71), *р'адом*, *п'ідр'ад*, *кур'ачка*, *з^п'радіва*, *гр'адочка*, *випр'аУин'ї*, *договор'айуц'а*, *р'ад'уга*, *зап'рагаїут*, *пор'адошніи*, *упр'аж*, *по^гор'у*, *ви^чер'ат*, хоч *ви^чера*, *на^в'іроуц'і* (102). Про міру збереження наслідків руйнування опозиції /р/ : /р'/ у говірках цього типу свідчать праці початку й середини ХХ ст. Так, В.М. Ганцов також спостерігав у говірках на півдні “Переяславського повіту”, що звук [р] місцями в закінченнях твердий, як і в поліських говорах (с. Виповзки), а місцями м'який [р'], але не послідовно¹⁷. Більш ніж через 30 років В.М. Брахов серед характерних рис трьох говірок

¹⁶ Див. також Німчук В.В. Проблема українського діалектогенезу // Проблеми сучасної ареалогії / Відп. ред. Гриценко П.Ю. – К.: Наукова думка. – С. 35.

¹⁷ Ганцов В. Діалектологічна класифікація українських говірок (з картою). – К.: УАН, 1923. – С. 28.

Бориспільщини називав твердий звук [p]: *бура, зо'ра, рату'ват'*¹⁸, а в говірках південнішого Переяслав-Хмельницького р-ну фіксував перед голосним [a] різного походження переважно м'який [p']:*по'р'адок, бур'а*, але *зо'ра* (Дівички), *зр'ад* (у багатьох населених пунктах); спорадично твердий [p] помічено в словах *ору* (Велика Каратуль), *орут'* (Карань, Помоклі, Зарубинці)¹⁹.

Говірки типу Б² утворюють невеликий компактний ареал у Миронівському й Богуславському та мікроареали в інших районах південної Київщини. У зв'язних текстах, записаних у говірках цього типу, переважає збереження опозиції /p/ : /p'/, наявність спорадичних форм із диспалаталізованим [p'], очевидно, зумовлена міграційними рухами населення з Поділля, Волині та Полісся, звідки йшло дозаселення південної Київщини, і впливом літературних хвиль, які спричинили його повторне м'якшення. Див. зразок тексту: [*це ж зразу конопл'і по'р'адут' / а то'д'і знова по'радут' // і вал пр'алу ве'ри'теном / а йа ни'у'м'йу вал пр'асту //*]. (150). Говірки типу Б³ локалізовані переважно північніше говірок типу Б², тому диспалаталізація [p'] у них виявляється послідовніше, принаймні перед голосним [y]. Однак серед компактного ареалу типу Б² є острівні вкраплення говірок типу Б³. Можемо припустити, що говірки типів Б² і Б³ мають перехідний характер, оскільки в них наявна реалізація опозиції [p] : [p'], характерна для різних діалектних систем. Динаміка мікросистем говірок такого типу відображає різну міру збереження опозиції [p] : [p']. Причому наявність диспалаталізованого [p'] неоднаково виявляється навіть у корінних жителів одного населеного пункту. Так, у говірці с. Кирдани Тарашанського р-ну Київської обл. в одного інформатора послідовно відсутній м'який [p'], окрім його використання в слові *бур'ак*: *п'рал'и, рад, горани, до'кручка, радна, од'п'радки, з'радка, кучи'раві, в'арат', в'арац',а, на'д'верах, бруква, ви'черу, ви'черат', по'з'орах, нарад, г'разнота, п'ідрад, а в іншого – диспалаталізований [p'] фіксуємо лише зрідка: р'адно // радно, бур'ачки, бур'ак'й, пр'ачка* (104). Таким чином, говірки типу Б² і Б³, на нашу думку, репрезентують різні ступені руйнування опозиції й опір середньонадніпряньської діалектної системи, у якій збереження давньої м'якості й напівм'якості приголосних є досить сильною тенденцією.

Представлений аналіз дає підстави стверджувати, що північні середньонадніпряньські говірки виявляють специфічність у розвитку діалектних мікросистем. Їхню єдність із іншими

¹⁸ Брахнов В.М. Характерні особливості трьох населених пунктів на Бориспільщині // Діалектологічний бюлетень. – Вип. 2. – К.: Вид-во АН УРСР, 1951. – С. 30.

¹⁹ Брахнов В.М. Фонетичні риси говірок Переяслав-Хмельницького р-ну на Київщині // Полтавсько-київський діалект – основа української національної мови: Збірник статей. – К.: Вид-во АН УРСР, 1954. – С. 75.

говірками середньоаддніпрянського діалекту репрезентують статичні явища, які переважають кількісно над динамічними і свідчать про статистику його системи. Для динамічних елементів характерна різна ареальна поведінка, відмінне функціональне навантаження, неоднакова міра збереження в говірках, репрезентована регулярністю вживання, кількістю слівформ, якісні зміни, що відбулися через трансформацію одного рефлекса етимологічного звука в інший. Все це свідчить про складний процес формування північних середньоаддніпрянських говірок, які відігравали роль своєрідного буфера на межі різних діалектних систем. Поглиблене вивчення процесів взаємодії статичного й динамічного на різних структурних рівнях мови в говірках перехідних зон становить перспективу подальших досліджень.

Анна Мартынова

Статическое и динамическое в фонетической и фонологической системах северных среднеподнепровских говоров

Статья посвящена анализу статических и динамических элементов северных среднеподнепровских говоров во времени и языковом пространстве, свидетельствующие об особенностях их формирования.

Ключевые слова: *среднеподнепровский диалект, северные среднеподнепровские говоры, статические и динамические элементы.*

Ganna Martinova

Cherkasy national university

Static and dynamic in phonetic and phonological systems of northern mid-upper-Dnieper dialects.

The article focuses on the static and dynamic elements of northern mid-upper-Dnieper dialects based on the time dimension and lingual area that notify the peculiarity of formation of these dialects.

Key words: *mid-upper-Dnieper dialects, northern mid-upper-Dnieper dialects, static phenomena, dynamic elements.*